

Analyzing the Compliance of Open Space of Residential Complexes with the Approach of "Child-Friendly City" And Its Promotion through Children's Participation (Case Study: Amin Residential Complex in Yazd City)

Fatemeh Karimi ¹ and Samaneh Jaliliasdrabad ^{2,*}

¹. M.A. student in Urban Planning, School of Architecture and Environmental Design, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran

². Assistant Professor of Regional & Urban Planning, School of Architecture and Environmental Design, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran

* Corresponding Author, s.jalili@iust.ac.ir

ARTICLE INFO ABSTRACT

UPK, 2021

VOL. 5, Issue 2, PP, 63-78

Received: 01 Feb 2020

Accepted: 15 Mar 2021

Research article

KEYWORDS: Child Friendly City, Open space, Open space of residential complex, Amin Residential Complex

Background: In the past, the open space and yards in houses provided possibility for children to play, do activities and connect with nature; But lifestyle changes and the prevalence of apartment living have posed challenges to children's physical and mental health, such as social isolation, inactivity, and disconnection from nature. In this situation, proper design of open spaces in residential complexes can replace the yard and open space in the past.

Objectives: Due to the importance of open space of residential complexes in the healthy physical and psychological growth of children, this research seeks to investigate the compliance of open space of Amin residential complexes with the approach of "child-friendly city" and its promotion through children's participation.

Methodology: This research is applied. The content analysis method used 30 interviews with parents and children and 30 drawings drawn by children in the age range of 7-12 years. The interviews were conducted based on the conceptual model derived from literature and background.

Results: In the case study, safety, space, and land use categories are the most considered and repeated, but the child's activity and participation have the least repetition. Also, the concepts of communication with nature, green space and play space for group games have the most attention and interest among children.

Conclusion: Based on analysis of findings and Children's participation, development of green play, and teaching spaces in the open space of residential complexes, designing children's transit routes, development of participatory activities between adults, and children, and provision of essential and required services for children in residential complexes can develop, and improve the child's friendly open space.

Highlights:

The inclusive participation of children and their creative strategies in the design and improvement open space of residential can lead to the satisfaction and well-being of children and families at the lowest economic cost.

Promoting child-friendly spaces as a platform for healthy physical-psychological Development, and educating children (tomorrow's actors) provides the grounds for the process of social learning and the planning and management of cities by people in the future.

Cite this article:

Karimi, F. & Jaliliasdrabad, S. (2021). Analyzing the compliance of open space of residential complexes with the approach of "child-friendly city" and its promotion through children's participation (Case study: Amin residential complex in Yazd City). *Urban Planning Knowledge*, 5(2), 63-78. doi: 10.22124/upk.2021.15594.1389

تحلیل میزان تطابق فضای باز مجتمع های مسکونی با رویکرد «شهر دوستدار کودک» و ارتقا آن از طریق مشارکت کودکان؛ نمونه مطالعاتی: مجتمع امین شهر یزد

فاطمه کریمی^۱ و سمانه جلیلی صدرآباد^{۲*}

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران

۲. استادیار شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران

* نویسنده مسئول: s_jalili@iust.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>دانش شهرسازی، ۱۴۰۰ دوره ۵، شماره ۲، صفحات ۶۳-۷۸ تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۶/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۱۲ مقاله پژوهشی</p>	<p>بیان مسئله: در گذشته فضای باز و حیاط در خانه‌های ویلایی، امکان بازی، فعالیت و ارتباط کودکان با طبیعت را فراهم کرده بود؛ اما تغییر سبک زندگی و رواج آپارتمان‌نشینی، چالش‌هایی همانند انزوای اجتماعی، بی‌تحرکی و قطع ارتباط با طبیعت را پیش روی سلامت جسمی و روحی کودکان قرار داده است. در این شرایط طراحی مناسب فضاهای باز در مجتمع‌های مسکونی می‌تواند جایگزین حیاط و فضای باز در گذشته باشد.</p> <p>هدف: با توجه به اهمیت فضای باز مجتمع‌های مسکونی در رشد سالم جسمی و روان شناختی کودکان، این مطالعه به دنبال بررسی میزان بهره مندی فضای باز مجتمع‌های مسکونی امین شهر یزد از رویکرد شهر دوستدار کودک و ارتقای آن با مشارکت کودکان است.</p> <p>روش: این پژوهش از نوع کاربردی است و در آن از روش تحلیل محتوای ۳۰ مصاحبه با والدین و کودکان و ۳۰ نقاشی ترسیم شده توسط کودکان در بازه سنی ۷-۱۲ سال استفاده شده است. مصاحبه‌های انجام شده بر مبنای مدل مفهومی منتج از مبانی نظری و پیشینه پژوهش صورت گرفته است.</p> <p>یافته‌ها: در نمونه مطالعاتی به مقوله‌های ایمنی و فضا و کاربری بیشترین توجه و فعالیت و مشارکت کودک کمترین توجه شده است. همچنین مفاهیم ارتباط با طبیعت، فضای سبز و فضای بازی جهت بازی‌های گروهی دارای بیشترین توجه و علاقه در بین کودکان است.</p> <p>نتیجه‌گیری: بنابر تحلیل یافته‌ها و مشارکت کودکان، توسعه فضاهای بازی سبز و یاد دهنده در فضای باز مجتمع‌ها به عنوان فضای بالقوه و منقطع، طراحی مسیرهای عبور و مرور کودکان، توسعه فعالیت‌های مشارکت محور بین بزرگسالان و کودکان و تامین خدمات پایه و مورد نیاز کودکان در مجتمع‌های مسکونی، می‌تواند فضاهای باز دوستدار کودک را توسعه و بهبود بخشد.</p>
<p>کلید واژه‌ها: شهر دوستدار کودک، فضای باز، فضای باز مجتمع مسکونی، مجتمع مسکونی امین شهر یزد</p>	<p>نکات برجسته: مشارکت فراگیر کودکان و راهکارهای خلاقانه آن‌ها در طراحی و ساماندهی فضای باز مسکونی می‌تواند رضایت و رفاه کودکان و خانواده‌ها را با کمترین هزینه‌های اقتصادی به دنبال داشته باشد. ترویج فضاهای دوستدار کودک به عنوان بستر رشد سالم جسمی- روان شناختی و آموزش کودکان (کنش‌گران فردا) در آن، زمینه‌های فرآیند یادگیری اجتماعی و انجام برنامه‌ریزی و اداره شهرها توسط مردم در آینده را فراهم می‌کند.</p>

بیان مسئله

لازمه رشد سالم جسمی و روان‌شناختی در دوران کودکی، امکان بازی و داشتن تحرک، یادگیری از طریق آموزش صحیح و ایجاد زمینه‌هایی در جهت تعامل با محیط است (کمپل، اُه، کنی و اسمیت بوناوهو،^۱ ۲۰۱۶). از طرفی بر اساس تخمین سازمان ملل متحد تا سال ۲۰۲۵ حدود ۶۰ درصد از کودکان در شهرها زندگی می‌کنند (یونیسف،^۲ ۲۰۱۸). در این میان مقیاس محله و محیط‌های مسکونی در شهرها از جمله محیط‌هایی است که در شکل‌گیری تجربیات و رفع نیازهای اجتماعی و فردی کودکان، نقش منحصر به فردی دارند. ارتقای کیفیت این فضاها می‌تواند در سلامت و رشد قوای جسمی، تقویت تعاملات اجتماعی و همبستگی‌های گروهی و پرورش خلاقیت در کودکان و نوجوانان مؤثر باشد (گلدفلد^۳ و همکاران، ۲۰۱۹). با تغییر سبک زندگی انسان‌ها، افزایش آپارتمان‌نشینی و کم شدن مساحت خانه‌ها سلامتی کودکان با چالش‌هایی همانند انزوای اجتماعی، بی‌تحرکی، قطع ارتباط با طبیعت و غیره همراه شده است. در واقع در گذشته با وجود خانه‌های ویلایی و حیاطدار، امکان فعالیت، بازی و سرگرمی و ارتباط کودک با محیط‌زیست فراهم بوده است. همچنین روابط همسایگی، امنیت و ایمنی مناسب کوچه‌ها و غیره فضاهای آزاد جهت رشد فکری و خلاقیت را به وجود می‌آورد؛ اما با گذشت زمان و تبدیل خانه‌های حیاط دار به آپارتمان فضای باز حیاط جهت فعالیت بازی و بدنی کودک و ارتباط کودک با فضای سبز از بین رفته است. به طوری که فعالیت بازی کودکان در واحد آپارتمان شخصی نیز ممکن است منجر به اعتراض و ناراضی‌های همسایگان شود. از طرفی با کاهش ایمنی معابر و امنیت اجتماعی امکان فعالیت کودکان در فضای باز کوچه نیز از بین رفته است. این وضعیت رشد فکری، اجتماعی و سلامت جسمی کودکان را تهدید کرده و ضرورت توجه به نیازهای کودکان در سبک زندگی جدید را به وجود آورده است. به همین دلیل از سال‌های ۱۹۸۰ به بعد، تحقیق در حوزه شهرهای دوستدار کودک در راستای تخصیص حق شهروندی به کودکان، رسیدگی به نیازهای آن‌ها و تغییر محیط پیرامونشان مورد توجه قرار گرفته است. اما این توجهات کمتر به بیان الزامات ایجاد فضای مورد نیاز کودکان در سطح مجتمع‌های مسکونی پرداخته است. در واقع فضاهای باز و عمومی بین ساختمان‌ها و مجتمع‌های مسکونی از نظر تأمین فضای آزاد مورد نیاز کودکان و تأمین امنیت آن‌ها از لحاظ حضور در فضاهای باز از سوی دیگر، دارای اهمیت بالایی است که می‌توان با سازمان‌دهی و طراحی درست آن‌ها از مشکلات مربوط به کمبود این فضاها برای کودکان کاست و جایگزینی برای حیاط‌های دیروز به وجود آورد.

در سال ۱۳۸۸ شورای اسلامی شهر تهران مصوبه‌ای با عنوان «شهر دوستدار کودک» تهیه و به شهرداری تهران ابلاغ نمود. پس از آن در راستای پیشبرد این مصوبه، آیین‌نامه اجرایی مصوبه مذکور توسط معاونت امور اجتماعی و فرهنگی تهیه و به معاونت‌های مربوطه ابلاغ گردید. طبق این آیین‌نامه معاونت شهرسازی و معماری دبیری کارگروه «مناسب‌سازی فضاهای شهری شهر دوستدار کودک» را عهده‌دار شده است. از جمله اقداماتی که در راستای مصوبه مذکور الزام به انجام آن وجود دارد، تأمین امنیت در مجتمع‌های مسکونی است. در حالی که چالش‌هایی همچون عدم هماهنگی آیین‌نامه با اسناد فرادست در مواردی همانند سن کودک، اعتبارات ناکافی، نبود پشتوانه قانونی و ضمانت اجرایی، همکاری پایین سازمان‌های ذی‌ربط (همانند اتوبوس‌رانی در خصوص بند ۵ و ۶ مصوبه در زمینه حمل و نقل و ترافیک) و عدم نظارت دستگاه‌های نظارتی بر حسن اجرای مصوبه، منجر به اجرای ناقص یا صرفاً نمادین و پراکنده آن شده است. به همین دلیل در سال ۱۳۹۶ دستورالعمل ایجاد شهرهای دوستدار کودک توسط دفتر برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه شهری مورد ویرایش و بازنگری قرار گرفت. در این دستورالعمل پشتوانه‌های قانونی، دبیرخانه اجرایی و وظایف آن و استانداردهای لازم در طراحی فضای شهری دوستدار کودک در مقیاس محلی، منطقه‌ای و شهری جهت اجرا مطرح شده است. با این وجود، در طی این دو سال نیز اقداماتی در این خصوص در دستگاه‌های اجرایی و نظارتی مشاهده نشده است. با توجه به موارد ذکر شده، این پژوهش با هدف بررسی و تحلیل میزان بهره‌مندی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی از مفاهیم شهر دوستدار کودک و همچنین ارتقا آن با تعیین موضوعات مورد توجه و علاقه کودکان در شهر مطرح شده است.

¹ Kemple, Oh, Kenney & Smith-Bonahue

² UNICEF

³ Goldfeld

مبانی نظری

جهت استخراج شاخص‌ها و معیارهای پژوهش شهر دوستدار کودک، مجتمع‌های مسکونی و فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

شهر دوستدار کودک

مفهوم «شهر دوستدار کودک» به‌طور کلی به این معنی است که دولت‌مردان چگونه شهرها را بر اساس علایق بچه‌ها اداره می‌کنند و نیز به شهرهایی گفته می‌شود که در آن، حقوق اساسی بچه‌ها مثل سلامت، حمل‌ونقل، حمایت، آموزش و فرهنگ رعایت می‌شود. بر این اساس بچه‌ها به‌عنوان شهروندانی تعریف شده‌اند که حقوقی دارند و از جمله حق دارند نظراتشان را ابراز کنند. یک شهر دوستدار کودک تنها یک شهر خوب برای بچه‌ها نیست، بلکه شهری است که به‌وسیله کودکان ساخته می‌شود (ریجیو^۱، ۲۰۰۲؛ استنهام و آیتکن^۲، ۲۰۰۸). این ایده به نقل از یونیسف (۲۰۱۸)، این اجتماع عبارت از محلی است که احقاق حقوق کودکان را تضمین می‌کند. شهرهای دوستدار کودک به فرزندان حق ابراز نظر، مشارکت در جامعه، دستیابی به خدمات پایه، ایمن ماندن از اشکال مختلف خشونت، آسایش و امنیت در پیاده روی و بازی، حق برخورداری از عرصه‌های سبز، زندگی در محیطی سالم در شرایط بهداشتی و درمانی مساوی اعطا می‌کنند. در واقع نظرها، نیازها، اولویت‌ها و حقوق کودک، بخشی جدایی‌ناپذیر از سیاست‌ها، برنامه‌ها و تصمیم‌گیری‌ها در شهر است.

در تعریفی دیگر، شهر دوستدار کودک شهری است که در آن خواسته‌های کودک در اولویت قرار گرفته و شرایط اجتماعی، فرهنگی و معماری شهر همسو با نیاز آن‌ها است. حقوق کودکان در برنامه‌ها، سیاست‌ها و قوانین منعکس می‌شود. رویکرد شهر دوستدار کودک، شهر را به سمتی سوق می‌دهد که در آن کودکان نقش موثری در شهر خود داشته و نظرات آن‌ها در تصمیمات شهری ابراز شود. در واقع شهر دوستدار کودک مکانی است که کودکان در آن احساس امنیت و آرامش می‌کنند و قادرند به کاوش و یادگیری در مورد فضاهای پیرامون خود بپردازند (کربلایی حسینی غیاثوند و سهیلی، ۱۳۹۳).

شهرهای دوستدار کودک به دنبال ایجاد مشارکت کودکان به‌منظور شکل دادن به محیط اطرافشان هستند؛ مشارکت عملی که باعث ایجاد تعلق کودک نسبت به شهر می‌شود (کیانی و اسماعیلی زاده، ۱۳۹۱). کودکان در آن قادر به کاوش و یادگیری در مورد فضاهای پیرامون خود هستند و حقوق کودکان در برنامه‌ها و قوانین دیده شده است.

بر این اساس می‌توان ویژگی‌های شهر دوستدار کودکان را به‌صورت زیر بیان کرد:

- تأثیرگذاری کودک در تصمیمات مربوط به شهر
- تأثیر تصمیم‌گیری در مورد شهر و اظهارنظر خود درباره آن
- بیان عقاید در مورد آنچه از شهر می‌خواهد
- قابلیت کاوش و یادگیری از فضاهای پیرامون برای کودک
- شرکت در خانواده، جامعه و زندگی اجتماعی شامل رویدادهای فرهنگی و اجتماعی
- دریافت خدمات اساسی مانند مراقبت‌های بهداشتی و آموزش و پرورش و خدمات اجتماعی
- کودک در این شهر آب سالم می‌آشامد و به فاضلاب مناسب دسترسی دارد
- با ایمنی در خیابان‌ها و با استقلال خودش راه می‌رود
- از فضای سبز دارای گیاهان لذت می‌برد
- زندگی در محیط سالم و عاری از آلودگی
- ملاقات با دوستان و بازی با آن‌ها
- احساس تعلق و اتصال به اجتماع
- حقوق کودکان معلول، کم‌توان و ناتوان در نظر گرفته شده است
- برخورداری از امنیت و در امان بودن از خشونت
- برخوردار از فرصت‌های برابر در زندگی فارغ از ریشه‌های قومیتی، مذهبی، درآمد و غیره

¹ Riggio

² Stoneham & Aitken

- تجربه تحصیلات و خدمات آموزشی باکیفیت و مشارکتی
- پیوند با تاریخ، فرهنگ و هویت جمعی
- وجود مؤسسات و فضاهای مربوط به کودک (آزموده، ۱۳۹۱؛ استنهام و آیتکن، ۲۰۰۸؛ کرسی^۱، ۲۰۰۴؛ یونیسف، ۲۰۱۸).

همچنین شهر دوستدار کودک از نگاه کودکان دارای چنین ویژگی‌هایی است: خیابان‌های تمییز و ایمن، دسترسی به فضای سبز، هوای پاک، امکان تحرک داشتن، امکان برقراری تعامل با دوستان و انجام کارهایی که دوست دارند (رایت، هارگریو، ویلیامز و زودوونا^۲، ۲۰۱۷). مطابق تعریف یونیسف (۲۰۱۸) فضاهای شهری دوستدار کودک با فراهم آوردن ایمنی و امنیت کودکان و نوجوانان همراه با فعالیت‌های نظارتی از طریق افزایش آگاهی از ریسک‌های موجود در فضاهای شهری به کودکان و ایجاد انگیزه در جامعه و والدین برای خلق یک محیط حمایتی، از آن‌ها حمایت و حفاظت می‌کند. همچنین فضاهای دوستدار کودک را می‌توان به عنوان فضایی طراحی شده به شیوه مشارکتی تعریف کرد؛ که در آن محیطی امن، ایمن و شادی آور برای بازی، آموزش و سلامت جسمی و روحی کودک فراهم شده است. این فضاها در سه مقیاس عملکردی محله، منطقه شهری و شهر مطرح می‌شوند.

با مطالعه مبانی نظری و پیشینه پژوهش، معیارها و شاخص‌های شهر دوستدار کودک از منابع مختلف در جدول ۱ جمع‌بندی شده است.

جدول ۱

جمع‌بندی معیارها و شاخص‌های شهر دوستدار کودک از منابع مختلف

منابع	معیارها و شاخص‌های شهر دوستدار کودک
استنهام و آیتکن، ۲۰۰۸	مشارکت، حق اظهارنظر، بهره‌مندی از آب سالم، فاضلاب و خدمات اجتماعی، ایمنی و امنیت، برخورداری از فضای سبز، امکان بازی با دوستان
آزموده، ۱۳۹۱	سلامت کودک، وجود فضای بازی کودک، در نظر داشتن کودک معلول، پیوند کودک با فرهنگ و هویت جمعی، برخورداری از فضای سبز
کرسی، ۲۰۰۴	آلودگی‌های محیط‌زیست و پسماند، برخورداری از فضای سبز، اماکن تاریخی و میراث فرهنگی شهرها، جشن‌ها و نمایشگاه‌ها و گرمی داشت وقایع، مشارکت کودکان، آموزش و پرورش، خدمات بهداشتی و رفاهی، حقوق کودکان
مالون ^۳ ، ۲۰۰۹	مشاهده و یادگیری هنجارهای جامعه، اکتشاف و یادگیری در طبیعت، ارتباط و معاشرت با بزرگسالان
انجمن سوءاستفاده از کودکان	حق اظهارنظر، مشارکت کودکان و دریافت اطلاعات، دریافت آموزش‌ها و فرصت‌ها برای رشد کامل اجتماعی، فرهنگی، فیزیکی و روحی کودکان، در نظر داشتن نیازهای اساسی غذا، پوشاک، پناهگاه و سلامتی کودکان، امنیت در مقابل آسیب و انواع سوءاستفاده‌ها، فضای سبز مشوق، دسترسی به منابع یادگیری مانند کتابخانه
طرح تحقیقاتی در آفریقای جنوبی	فضاهای بازی کافی، امن و ایمن با تجهیزات ایمن، حمل‌ونقل عمومی با هزینه پایین و در نظر گرفتن تسهیلاتی برای کودکان، مدیریت مناسب سیستم جمع‌آوری و دفع زباله، حل مشکل استفاده از مشروبات الکلی
مطالعه گروه کودکان و نوجوانان ولز ^۴ ، ۲۰۰۹	فعالیت داشتن: فراهم کردن امکان دسترسی مستقل کودکان به طیف متنوعی از خدمات و فعالیت‌های اجتماعی مناسب کودکان در تمامی سنین، ایجاد ظرفیتی برای کودکان برای سالم بودن و دستیابی به مهارت از طریق مشارکت فعال در محیط جامعه محلی، ایمنی و امنیت، احساس مثبت از خود داشتن: ایجاد فضاهایی که برای کودکان احساس شادی به همراه دارد. افزایش فرصت‌هایی برای کودکان جهت دستیابی به فضاهای سبز و مناطق طبیعی و لذت بردن از آن‌ها
دریسکل ^۵ ، ۲۰۰۲	وجود انسجام و تعاملات اجتماعی، وجود مکان‌های بازی و ورزش جذاب و متنوع برای کودکان و نوجوانان و نیز برای تعاملات و فعالیت‌های عمومی، وجود ایمنی و آزادی حرکت، ایجاد مکان‌های خاص برای همسالان، وجود هویت اجتماعی برای کودکان در محله، وجود فضای سبز و دسترسی مناسب به طبیعت، عدم انزوا و تبعیض اجتماعی، عدم یکنواختی محیط، نبود ترافیک سنگین، عدم وجود احساس ترس از جرم و مورد تعرض و آزار قرار گرفتن، عدم تجمع زباله در مکان‌های عمومی، وجود امکانات و خدمات و تجهیزات عمومی و اساسی در فضاهای عمومی شهر
گزارش "از کودکان بپرسیم، مروری بر فهم کودکان از رفاه" در طرح مطالعه شهری برای کودکان	توانایی کودکان برای انتخاب و دسترسی مستقل به دامنه گسترده‌ای از خدمات، تسهیلات و فعالیت‌ها، در نظر داشتن توانایی و ظرفیت کودکان برای شرکت در بازی‌ها و رقابت‌ها در محیط جامعه محلی، تضمین حقوق کودکان در مورد امنیت و سلامت در فضاهای عمومی شهر، احساس امنیت و ارتباط با محیط کالبدی و اجتماعی، خلق فضاها و ایجاد حس خوشامدگویی و تعلق برای کودکان، دسترسی به فضاهای سبز و فضاهای طبیعی برای بازی و کسب آرامش

1 Corsi

2 Wright, Hargrave, Williams & zu Dohna

3 Malone

4 Wales

5 Driskell

منابع	معیارها و شاخص‌های شهر دوستدار کودک
نیکرک ^۱ ، ۲۰۱۲	امکان بازی با دوستان، تحرک و فعالیت داشتن، دسترسی به فضای سبز، سلامت جسمی و روحی کودک
جانسون، سانسال و ولز ^۲ ، ۲۰۱۶	دسترسی به فضای سبز، امکان بازی و یادگیری رایگان، فراهم آوردن محیط سالم برای رشد جسمی و روانشناختی
برون ^۳ و همکاران، ۲۰۱۹	ارتباط با طبیعت، آموزش در فضای باز، ایمنی در مسیرها، سلامت عمومی، تعاملات اجتماعی کودک با همسالان و بزرگسالان
رایت، هارگریو، ویلیامز و زودوهنا، ۲۰۱۷	خیابان‌های تمییز و ایمن، دسترسی به فضای سبز، هوای پاک، امکان تحرک داشتن، امکان برقراری تعامل با دوستان و انجام کارهایی که دوست دارند
کریشناموردی ^۴ ، ۲۰۱۹	امکان بازی در فضاهای مختلف از جمله پیاده رو، انعطاف پذیری فضاها، وجود عناصر طبیعی، سرگرم کننده و یاددهنده، امکان تحرک کودک، فضاها و مسیرهای ایمن، امکان مشارکت کودک
کیانی و اسماعیلی زاده کواکی، ۱۳۹۱	مشارکت کودکان، وجود فضای سبز و وسایل بازی کودکان
کریمی آذری، حسینی، صالح صدق پور و حسینی دهشیری، ۱۳۹۵	وجود عناصر طبیعی، فضای ایمن، فضای منعطف جهت افزایش انگیزه کودک، وجود بدنه‌های بازی ساز و تحریک کننده
صادق صابری، قدرجانی و حاجیان زیدی، ۱۳۹۵	کیفیت کالبدی و فضایی محیط، تحریک‌کنندگی عناصر طبیعی محیط، مشارکت کودکان، آسایش و امنیت و خیال‌پردازی
کربلایی حسینی غیاثوند و سهیلی، ۱۳۹۳	وجود فضاهای بازی برای همه گروه‌های سنی طبق علاقه و توانایی‌ها، همراه با موقعیت‌هایی برای کاوش، تجربیات، خلاقیت و امنیت خاطر، پیاده راه‌های ایمن، وجود فضای سبز، مراکز تفریحی، فضاهای آموزشی، حق اظهار نظر کودک
دفتر برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه شهری، ۱۳۹۶	ایمنی و امنیت، همه شمولی، پاسخگویی، خلاقانه و رمز آمیزی، نظارت پذیری، آسایش و آرامش، در دسترس بودن، تنوع و انسجام، طبیعت محوری، انعطاف پذیری

مطالعات نشان می‌دهد شهر دوستدار کودک شهری است که در آن به کودکان و حقوق آن‌ها توجه می‌شود. این حقوق حق اظهار نظر و مشارکت، دسترسی به خدمات پایه، برخورداری از فضاهای سبز، محیط زندگی سالم، آسایش، ایمنی و امنیت و آموزش را در برمی‌گیرد. همچنین حق مشارکت و اظهار نظر کودکان از نظرخواهی در امور و شکل شهر تا طراحی و ساخت شهر توسط کودکان را شامل می‌شود؛ به طوری که در برخی منابع، شهر دوستدار کودک را شهری که توسط کودکان ساخته می‌شود، می‌دانند؛ اما در برخی منابع دیگر فقط از کودکان در سطح ایده پردازی و نظرخواهی در امور شهر استفاده می‌شود.

مجتمع‌های مسکونی

مجتمع‌های مسکونی را می‌توان شامل تعدادی بلوک ساختمانی در نظر گرفت که شامل گونه‌های مختلف مسکن (تک خانواری، آپارتمان‌های کوتاه و بلندمرتبه) هستند. در این مجتمع‌ها، بلوک‌های آپارتمانی در یک قطعه زمین بر اساس طرحی از پیش اندیشیده شده قرار می‌گیرند. بلوک‌ها می‌توانند در اشکال مختلفی با یکدیگر ترکیب شوند و فضای باز در ارتباطی معنی‌دار با ساختمان‌ها قرار گیرند. از خصوصیات دیگر مجتمع‌های مسکونی می‌توان به حریم و محدوده مشخص و تفکیک شده آن‌ها از بافت پیرامون شهری اشاره کرد که در برخی موارد می‌تواند آن‌ها را به صورت جزیره‌ای کالبدی-اجتماعی در شهر مشخص کرد (عینی‌فر و قاضی‌زاده، ۱۳۸۹). مجتمع مسکونی شامل تعدادی بلوک ساختمانی است که در یک قطعه زمین تعبیه شده که دارای حریم و محدوده مشخص و تفکیک شده‌ای در بافت شهری پیرامون می‌باشد (نوروزیان ملکی، ۱۳۹۲).

فضای باز مجتمع مسکونی

فضای باز مجتمع‌های مسکونی مفهوم جدیدی است که ماحصل زندگی جمعی و مجتمع نشینی امروزی است که جایگزین حیاط‌های خصوصی شده است. گرچه از لحاظ ماهوی و شکلی تفاوت‌های بسیاری برای این دو وجود دارد، اما از نظر عملکردی انتظار می‌رود کارکردی مشابه و کامل‌تر داشته باشد (صادق صابری و همکاران، ۱۳۹۵). این فضا به عنوان بخش جدایی‌ناپذیر مجتمع‌های مسکونی، از نظر روابط اجتماعی و ساختار و منظر شهری حائز اهمیت است. در واقع فضاهای باز مسکونی به نوعی

1 Niekerk

2 Jansson, Sundevall & Wales

3 Brown

4 Krishnamurthy

تبلور ماهیت زندگی جمعی هستند و موجب فراهم آمدن موقعیت‌هایی برای رشد خلاقیت، زمینه معاشرت و تعامل اجتماعی ساکنین می‌شود (خاک‌زند و بقالیان، ۱۳۹۴).

نقش اصلی فضای باز مجموعه مسکونی تعدیل تراکم‌های ساختمانی و انسانی و نیز تمهید سطوح مناسب به منظور تامین کالبد لازم برای فعالیت‌هایی است که امکان انجام دادن آن‌ها در فضای بسته وجود ندارد (محمدزاده، ۱۳۹۰). عناصر تشکیل‌دهنده فضاهای باز مسکونی شامل پیاده‌روها، مسیرهای سواره، فضای بازی کودکان، فضای سبز، مبلمان شهری و محل‌های نشستن است. همچنین فضای باز مسکونی نیازمند شرایط مطلوب، همانند آزادی تحرک، ارتباط با دیگران و محیط، بهداشت عمومی، امکان ایجاد تماس، امکان بازی، احساس تعلق، امنیت اجتماعی، بازشناسی، هماهنگی با شرایط بزرگسالان جهت زندگی است (بهروزفر و رازجویان، ۱۳۸۰).

در طراحی کالبدی مجموعه‌های مسکونی، سه مقیاس عمده قابل تشخیص است:

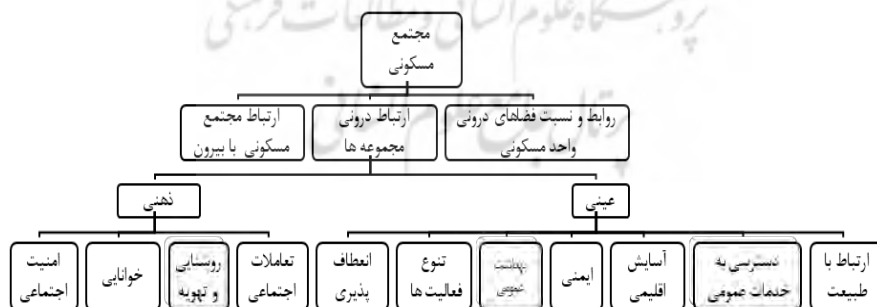
مقیاس اول: پیوند بیرونی مجموعه‌های مسکونی با محیط‌های مجاور است. مقیاس دوم: روابط درونی مجموعه‌ها و ارتباطات خارج از واحدهای مسکونی را شامل می‌شود. مقیاس سوم: روابط و نسبت فضاهای درونی واحدهای مسکونی و هماهنگی آن‌ها با فرهنگ و سنت سکونت ساکنین را موردنظر قرار می‌دهد.

از آنجایی که این پژوهش بر طراحی فضای باز مجتمع‌های مسکونی تأکید دارد، بنابراین دومین مقیاس یعنی «روابط درونی مجموعه‌ها و ارتباطات خارج از واحدهای مسکونی» مدنظر است. مسائل موردنظر طراحی در این مقیاس شامل موارد زیر است:

خلوت و تعامل اجتماعی: در طراحی مسکن، خلوت و تعامل اجتماعی، دو مفهوم متقابل هستند. تأکید بیش‌ازاندازه بر خلوت می‌تواند موجب انزوا و تعامل خارج از کنترل می‌تواند موجب از دست رفتن خلوت زندگی خصوصی شود. مطالعه رابطه انسان و محیط نشان می‌دهد که احساس خلوت بیشتر با کنترل انسان بر محیط زندگی خصوصی و احساس اختیار در برخوردهای متقابل اجتماعی به دست می‌آید. در مقیاس مجموعه‌ها، شیوه کنترل خلوت زندگی، فراهم آوردن سلسله مراتبی تعریف‌شده از فضاهای باز «عمومی»، «نیمه عمومی»، «نیمه خصوصی» و «خصوصی» است. این سلسله‌مراتب، مانع مزاحمت‌های ناخواسته می‌شود و فضاهای واسطه مابین واحدهای مسکونی و فضاهای مشترک دسترسی را تأمین می‌کند. هرچه امکان کنترل بیشتر برای ایجاد قلمرو خصوصی به ساکنین داده شود، احتمال دست یافتن به خلوتی بهینه بیشتر می‌شود (عینی فر، ۱۳۷۹).

ایمنی و امنیت: در مجتمع‌های مسکونی جهت مصونیت جسمی و روانی از آسیب‌ها از طریق کف‌سازی مناسب، نورپردازی، نرده، استفاده از رنگ مناسب و کنترل دسترسی وسایل نقلیه حاصل می‌شود. فراهم ساختن محیط امن، علاوه بر ایجاد آرامش خاطر، باعث تشویق ساکنین به خصوص کودکان به تحرک بیشتر می‌شود (هاشم‌پور، مدقالچی و علمی، ۱۳۹۸؛ نوذری، ۱۳۸۳).

جهت طراحی فضای باز مسکونی معیارها و شاخص‌های زیادی وجود داشته که در شکل ۱ سطح بندی این شاخص‌ها نشان داده شده است.

شکل ۱. مولفه‌های طراحی فضای باز مجتمع مسکونی

(برگرفته از: خاک‌زند و بقالیان، ۱۳۹۴)

با توجه به مطالعات می‌توان نتیجه گرفت مجتمع‌های مسکونی دارای محدوده و حریم مشخص، تعدادی بلوک‌های ساختمانی و فضای باز مابین آن‌ها هستند. در واقع هر مجتمع مسکونی دارای روابط بیرونی با بافت پیرامون، روابط درونی مابین بلوک‌ها و فضای باز و روابط درون واحدهای مسکونی است. فضای باز درون مجتمع‌ها دارای نقشی مشابه حیات‌های خصوصی در خانه‌های ویلایی و جهت رشد خلاقیت و تعاملات اجتماعی نیازمند توجه به مولفه‌های امنیت اجتماعی، خوانایی، تنوع فعالیت‌ها، انعطاف

پذیری، رعایت بهداشت عمومی و ایمنی، آسایش اقلیمی و ارتباط با طبیعت است. از عناصر اصلی آن می‌توان به پیاده‌روها، مسیرهای سواره، فضای بازی کودک، فضای سبز و مبلمان شهری اشاره کرد؛ که روابط درونی مابین بلوک‌ها را شکل می‌دهند.

پیشینه پژوهش

رویکرد شهر دوستدار کودک برای اولین بار در سال ۱۹۹۶ توسط یونیسف یا همان صندوق حمایت از کودکان ارائه شد. پس از آن شبکه‌ای بین‌المللی از شهرداری‌ها متعهد به توجه به کودکان و حرکت به سوی شهرهای دوستدار کودک شدند. این شبکه دارای برخی پروژه‌های اجرایی است؛ از جمله: پروژه‌های باغبانی توسط کودکان که مراقبت از طبیعت را به کودکان آموزش می‌دهد، احیاء زمین‌های بازی با اضافه کردن مبلمان کودک، شبکه اینترنت جهانی، چشمه‌های آب و سرویس بهداشتی، طراحی شبکه راه ایمن از مسیر خانه تا مدرسه، تبدیل مدارس به محیط‌های یادگیری سبز و غیره (داننبرگ، دامپا و کارسنبرگ، ۲۰۱۸). در این دو دهه مطالعات و نشست‌های متعددی در سطح جهان صورت گرفته است؛ به طوری که ابزارهای برنامه‌ریزی و طراحی اجتماع‌های دوستدار کودک در حال افزایش است. به طور مثال می‌توان به شهر بازیگوش^۱ اشاره کرد. این خط مشی با هدف ایجاد بازی و فعالیت در محیط زندگی کودکان، به‌ویژه کودکان فقیر آمریکا آغاز شده است. همچنین راهبرد شهر دوستدار کودک در سوری (کانادا) به دنبال طراحی فضاهای باز دوستدار کودک و خانواده از طریق مشارکت اجتماعی آن‌ها، ایجاد فضاهای اجتماعی و غیره است (کابوم^۳، ۲۰۱۷).

کریشناموردی، ۲۰۱۹ در پژوهشی با عنوان «بازپس‌گیری فضاها: طراحی شهری کودک شمول» به تحلیل خیابان‌ها، فضاهای سبز و فضاهای بازی در مقیاس محله‌ای در شهر ایندهون (در هلند) و ارائه مداخلات طراحی شهری پرداخته است. این پیشنهادات شامل موارد زیر است: ۱. تعبیه مبلمان خیابانی بازی آور و سرگرم کننده: خیابان‌ها در واحد همسایگی فضاهای بالقوه‌ای برای بازی و یادگیری کودکان هستند. تعبیه مبلمان در این فضا می‌تواند مشاهده دقیق، اظهار نظر کودک و ارتباط اجتماعی کودکان و همسایگان را به دنبال داشته باشد. ۲. اضافه کردن عناصر برای تحرک و بالا و پایین رفتن کودک: اشیاء فلزی در پیاده‌رو، یک درخت و غیره می‌تواند برای بالارفتن کودک سرگرم کننده باشد. این اقدام، تحرک، تمرکز و مهارت‌های کودکان را افزایش می‌دهد. ۳. فراهم آوردن امکان بازی در پیاده‌رو: بازی در فضای باز محدود به فضاهای بازی نیست؛ بلکه امکان بازی در پیاده‌روها می‌تواند بازی‌های متنوع و اجتماعی و ارتقا تعاملات اجتماعی را به دنبال دارد. ۴. ایجاد گلوگاه‌های (گذرگاه) جذاب و سرگرم کننده: این نقاط مکث، پویایی محله و ارتقا آگاهی برای پیاده‌ها و کودکان را به همراه دارد. ۵. استفاده از فضاهای منعطف: حیاط دبستان در مقیاس محله از فضاهای بالقوه‌ای است که می‌تواند در روزهای تعطیل یا فصل تابستان مورد استفاده‌های مختلف قرار گیرد. ۶. طراحی مسیرهای محلی ایمن با مشارکت کودک موسسه گل^۴ نیز در قالب ۱۰ اصل به توسعه محیط زندگی سالم برای کودکان پرداخته است. این اصول به ارتباط با طبیعت، آموزش در فضای باز به ویژه برای کودکان دارای نقص تحصیلاتی، خیابان‌های ایمن، سلامت عمومی، تعاملات اجتماعی کودک با همسالان و بزرگسالان و غیره اشاره می‌کند. همچنین فضاهای بازی کودک را فراتر از زمین‌های بازی می‌داند. در واقع فضاها، خیابان‌های محلی و طبیعت را می‌توان زیرساخت‌ها و فضاهای بالقوه برای توسعه اجتماع پایدار و سالم نسل آینده دانست (برون و همکاران، ۲۰۱۹). اغلب این مطالعات نشان می‌دهد، مقیاس محله، محیط‌های مسکونی و مکان‌های زندگی کودکان جهت رشد جسمی، روان‌شناختی و یادگیری کودکان دارای اهمیت بالاتری نسبت به دیگر فضاها هستند (گیل^۵، ۲۰۱۹).

مدل مفهومی

با توجه به بررسی دو مفهوم فضای باز مجتمع‌های مسکونی و شهر دوستدار کودک می‌توان مدل مفهومی زیر (شکل ۲) را جهت طراحی مجتمع مسکونی با رویکرد شهر دوستدار کودک مطرح کرد.

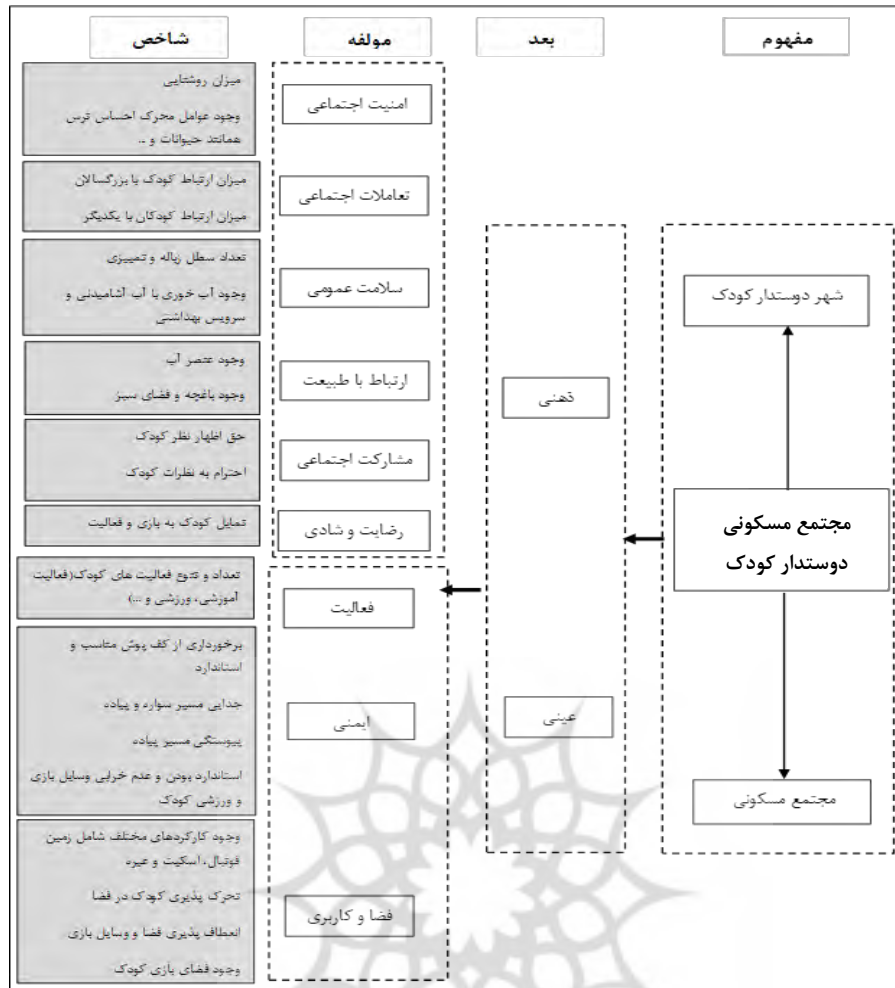
1 Danenberg, Doumpa & Karsenberg

2 playful city

3 Kaboom

4 Gehl Institute

5 Gill

شکل ۲. مدل مفهومی مجتمع مسکونی دوستدار کودک

روش پژوهش

این پژوهش از نوع پژوهش‌های کاربردی و آمیخته است شیوه جمع‌آوری داده‌ها مطالعات اسنادی، مصاحبه با والدین و کودکان، برداشت میدانی و نقاشی کودکان است. گروه مورد مطالعه در این پژوهش، ۳۰ خانوار مجتمع مسکونی امین شهر یزد با کودکان ۷-۱۲ سال است که به‌طور تصادفی انتخاب شده‌اند. در این پژوهش، ابتدا با مطالعات اسنادی ابعاد و مولفه‌های پژوهش استخراج شده‌اند. سپس با استفاده از روش تحلیل محتوا به تحلیل نمونه مطالعاتی پرداخته شده است؛ به طوری که ۳۰ مصاحبه با والدین و کودکان مورد تحلیل قرار گرفته است. همچنین بر اساس دیدگاه‌های موجود در مورد شهرهای دوستدار کودک می‌توان با مشارکت خود کودکان شهر دلخواه آنان را با استفاده از شاخص‌های طراحی مورد نظر کودکان طراحی کرد. به همین منظور، از ۳۰ کودک ۷-۱۲ سال نیز خواسته شد تا محله مورد علاقه خود، آنچه را دوست دارند در محله خود داشته باشند و آنچه را که دوست دارند انجام بدهند، نقاشی کنند. این ۳۰ مصاحبه و ۳۰ نقاشی در جدولی با چهار ستون شامل متن مصاحبه یا نقاشی (محتوا)، کد گذاری، زیرمقوله و مقوله تنظیم و تدوین شد. با کدگذاری به دسته‌بندی در قالب زیرمقوله و مقوله پرداخته شد. سپس فراوانی هر زیرمقوله و مقوله در مصاحبه‌ها و نقاشی‌ها مورد شمارش و درصد توجه به هر زیرمقوله و مقوله به نسبت کل مورد سنجش قرار گرفت. با توجه به حجم بالای این جدول نمونه‌ای از ردیف‌های آن در قالب جدول ۲ آورده شده است. در آخر با توجه به یافته‌های حاصل از تحلیل مصاحبه‌ها و مشارکت کودکان راهکارهایی جهت بهبود فضای باز مجتمع مسکونی برای کودکان ارائه شده است.

جدول ۲

تحلیل محتوای متن مصاحبه با والدین، کودکان و نقاشی کودکان

محتوا	گدگذاری	زیرمقوله	مقوله
مصاحبه با والدین و کودکان			
من بیشتر اوقات این طرف، زیر سایه این درختا می‌نشینم، اون طرف بچه‌ها مشغول توپ بازی ان، سروصداشون زیاده و توپ شون میخوره به آدم.	سایه_درخت برخورد توپ کودکان به دیگران_ سرو صدای زیاد	وجود فضای سبز عدم وجود کارکردهای مختلف مثل زمین مخصوص فوتبال	ارتباط با طبیعت فضا و کاربری
بعداز ظهرها، بچه‌ها هزار بار از آسانسور بالا و پایین میرن، یا دوچرخه میارن، یا اسکیت، یه دفعه میرن دستشویی یا آب بخورن	دوچرخه بازی_ اسکیت میرن بالا آب بخورن _ میرن بالا برای دستشویی	انعطاف پذیری فضا، تحرک پذیری کودک در فضا عدم وجود آب‌خوری و سرویس بهداشتی	فضا و کاربری سلامت عمومی
من چون بچه‌ام هنوز کوچیکه، خودم میارمش پایین، چون ماشین رد میشه، یا میخوره زمین باید مواظبش باشم. تو زمین بازی خویه، کوچیکه ولی کفش نرمه و اون نرده‌ها و حفاظا هم هست، وسایل بازی ام همه سالمه	عبورماشین_ زمین خوردن حفاظ و نرده در اطراف زمین بازی کف نرم وسایل بازی سالم	جدا نبودن مسیر پیاده و سواره جدایی فضای بازی از مسیر سواره وجود کف پوش مناسب رعایت استازند در وسایل بازی	ایمنی
همسایه‌ها سگ و گربه ندارن، ولی من دیدم شبا اطراف اون سطل زباله‌های بزرگ اون طرف، گربه‌ها جمع میشن وقتی میاد خونه از مدرسه، میگه مامان تا ساعت ۵ باید مشق و تکلیف‌هامو تموم کنم، با عرفان قرار گذاشتیم ۵ بریم اسکیت بازی کنیم. دیگه ۵ میاد پایین تا ۷ و ۸ شب فقط همین یه زمین بازی با چنتا تاب و سرسره هست.	جمع شدن گربه در اطراف زباله_ گربه در شب شوق و ذوق برای بازی_ بازی از ۵ تا ۷ بازی در هنگام شب	پایین بودن تنوع کالبد و کارکرد کمبود فضای بازی کودک وجود محرک ترس در کودک عدم تمیزی محیط	فضا و کاربری امنیت اجتماعی سلامت عمومی
تازه که اومده بودیم اینجا، اون فواره رو شبا روشن میکردن، ما هم بازی میکردیم با بچه‌ها، ولی الان دیگه روشن نمیکنن.	خاموش بودن فواره_ وجود حوض بازی در هنگام شب	تمایل کودک به بازی و فعالیت	رضایت و شادی
اون وسایل بادی الان خرابه و تعطیله، قبلا هم شبا باز بود ولی باید پول میدادیم.	غیرفعال بودن وسایل بازی رایگان نبودن وسایل بازی	عدم احساس ترس از فضا _ روشنایی مناسب کمبود فضای بازی_ عدم وجود کارکردهای مختلف مثل زمین فوتبال، استخر و غیره	امنیت اجتماعی فضا و کاربری
من تابستونا میرم بیرون کلاس سفالگری، استخرم دوست دارم اینجا نداره .	_ اینجا استخر نداره _ کلاس سفالگری بیرون	نیود عنصر آب عدم احساس ترس در شب	ارتباط با طبیعت امنیت اجتماعی

نقاشی کودکان

چمن و گل	وجود فضای سبز و باغچه ارتباط با طبیعت	اماکن و فضا فعالیت	
بازی کردن و تحرک	وجود فضای بازی کودک و پارک	اماکن و فضا	
نبودن زباله _ سبز بودن_ آسمان ابی	تمیزی و هوای پاک	کیفیت محیطی	
دبستان	فضای آموزشی	اماکن و فضا	
پروانه _ کبوتر	ارتباط با طبیعت	فعالیت	

محتوا	گذاری	زیرمقوله	مقوله
	استخرشای محله	فضای تفریحی	اماکن و فضا
	کتابخانه	فضای آموزشی	
	سرسره بادی	فضای بازی	
	چمن	فضای سبز	
	سطل زباله	تمیزی محیط	کیفیت محیطی
	چراغ و لامپ	روشنایی محیط	
	زمین فوتبال	فعالیت ورزشی و فعالیت بازی با دیگران	فعالیت
	کبوتر_ کوه_ ابر	ارتباط با طبیعت	فعالیت
	رودخانه	ارتباط با طبیعت	فعالیت
	ماهی در آب		
	درخت، گل و کوه		
	درخت، گل و چمن	فضای سبز	اماکن و فضا

محدوده مورد مطالعه

مجتمع مسکونی امین در جنوب غربی شهر یزد، در همجواری شهرک رزمندگان و شهرک شهرداری در بلوار فضیلت واقع است (شکل ۳). این مجتمع در سال ۱۳۸۹ توسط شرکت تعاونی عدالت دادگستری شهر یزد احداث شده است. مساحت آن ۶۳۶۰ مترمربع و دارای پنج بلوک هفت طبقه و در مجموع ۱۴۰ واحد مسکونی، دو طبقه پارکینگ در طبقه همکف (به صورت پیلوت) و طبقه ۱- است. دو ساختمان نگهداری در قسمت ورودی و فضای باز عمومی با فضای بازی مخصوص کودک، مبلمان شهری، پوشش گیاهی و عنصر آب در بخش مرکزی آن قرار دارد.

شکل ۳. موقعیت جغرافیایی مجتمع مسکونی امین

یافته‌ها و بحث

یافته‌های حاصل از این پژوهش را می‌توان به دو دسته تحلیل فضای باز مجتمع مسکونی امین با توجه به رویکرد شهر دوستدار کودک و تحلیل شهر دوست‌داشتنی از نگاه کودکان تفکیک کرد.

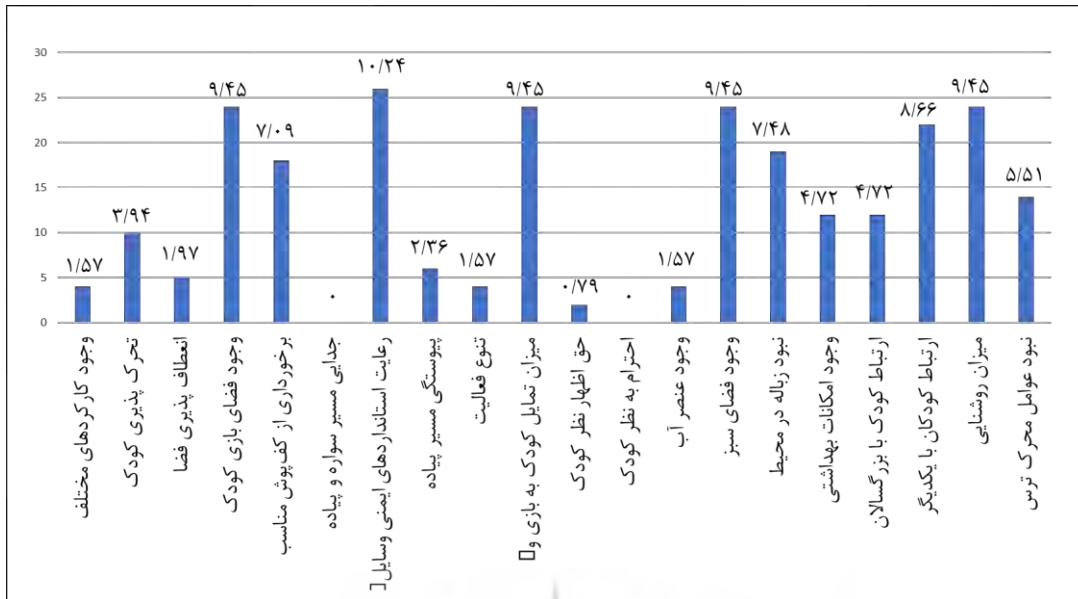
تحلیل محتوای متن مصاحبه‌ها در قالب ۲۰ زیر مقوله و ۹ مقوله دسته‌بندی شده است. در میان زیرمقوله‌های مرتبط با فضای باز مجتمع مسکونی امین شهر یزد، رعایت استانداردهای ایمنی وسایل بازی، وجود فضای بازی مخصوص کودک، وجود فضای سبز و میزان روشنایی بیشتر مورد تاکید و تکرار واقع شده است؛ اما زیرمقوله‌های جدایی مسیر سواره و پیاده، احترام به نظر کودک، حق اظهار نظر کودک، تنوع فعلیتی، وجود کارکردهای مختلف، وجود عنصر آب، انعطاف‌پذیری فضا و پیوستگی مسیر پیاده کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این یافته‌ها، کمبود تنوع کاربری و فعالیت کودکان در فضای باز مجتمع مسکونی امین را نشان می‌دهد؛ به طوری که فضای سبز و زمین بازی مخصوص کودک تنها فضاهای موجود برای کودکان است. عدم تکرار عبارت جدایی مسیر پیاده و سواره و توجه کم به عبارت پیوستگی مسیر پیاده، وضعیت ایمنی مسیرها برای عبور و مرور کودکان را نامناسب نشان می‌دهد. همچنین توجه کم به اظهار نظر کودک و احترام به نظر کودک نیز سطح پایین مشارکت اجتماعی کودکان در ساخت و طراحی فضای باز مسکونی را یادآور می‌شود. علی‌رغم تکرار وجود فضای سبز، توجه کم به وجود عنصر آب منجر به کاهش امتیاز نهایی ارتباط با طبیعت شده است. در مقوله تعاملات اجتماعی نیز ارتباط کودکان با یکدیگر دارای سهم بیشتری نسبت به ارتباط کودکان با بزرگسالان است. در میان مقوله‌ها به مشارکت اجتماعی و فعالیت کودک کمترین توجه شده است؛ درحالی‌که می‌توان مولفه‌های امنیت اجتماعی، تعاملات اجتماعی، سلامت عمومی، ارتباط با طبیعت و رضایت و شادی را دارای سطح توجه و تاکید نزدیک به یکدیگر (به دلیل امتیاز نهایی نزدیک) دانست. همچنین مقوله ایمنی به دلیل تاکید به رعایت استاندارد وسایل بازی و کف‌پوش مناسب و مقوله فضا و کاربری به دلیل تاکید بر وجود فضای بازی کودک و تحرک‌پذیری کودکان در فضای باز دارای بیشترین توجه در بین ساکنان است. بنابر موارد گفته شده، ضرورت توجه به موضوعاتی همانند تنوع فضاهای تعامل اجتماعی کودک با بزرگسال، فراهم آوردن امکان مشارکت کودکان، در نظر گرفتن عنصر آب، مسیرهای ایمن و قابل پیاده‌روی برای کودکان در ارائه راهبردهای طراحی وجود دارد. جدول ۳ امتیاز نهایی مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها در مصاحبه با والدین و کودکان را نشان می‌دهد.

جدول ۳

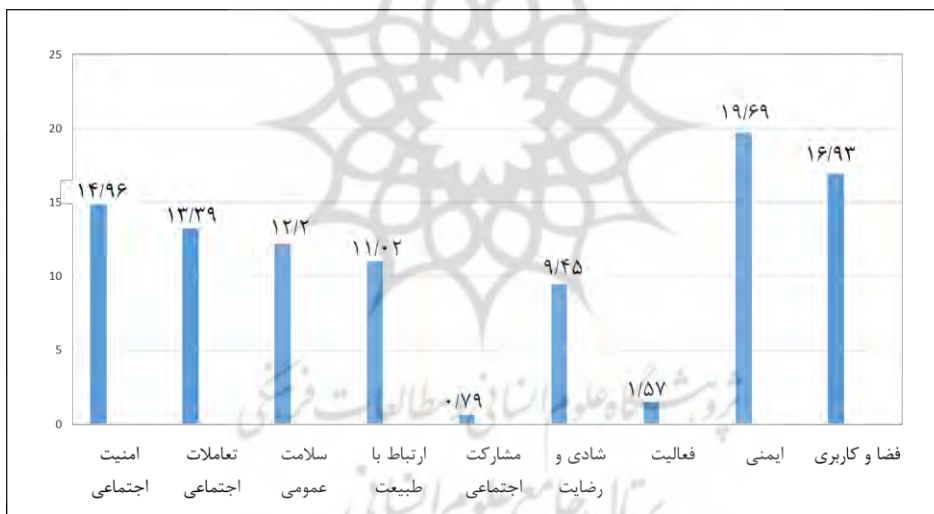
امتیاز نهایی مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها در مصاحبه با والدین و کودکان

زیر مقوله	تعداد تکرار	درصد زیرمقوله	مقوله	درصد مقوله
وجود کارکردهای مختلف	۴	۱/۵۷	فضا و کاربری	۱۶/۹۳
تحرک‌پذیری کودک	۱۰	۳/۹۴		
انعطاف‌پذیری فضا	۵	۱/۹۷		
وجود فضای بازی کودک	۲۴	۹/۴۵		
برخوردار بودن از کف‌پوش مناسب	۱۸	۷/۰۹	ایمنی	۱۹/۶۹
جدایی مسیر سواره و پیاده	۰	۰		
رعایت استانداردهای ایمنی وسایل بازی	۲۶	۱۰/۲۴		
پیوستگی مسیر پیاده	۶	۲/۳۶	فعالیت	۱/۵۷
تنوع فعالیت	۴	۱/۵۷		
میزان تمایل کودک به بازی و فعالیت	۲۴	۹/۴۵	رضایت و شادی	۹/۴۵
حق اظهار نظر کودک	۲	۰/۷۹	مشارکت اجتماعی	۰/۷۹
احترام به نظر کودک	۰	۰		
وجود عنصر آب	۴	۱/۵۷	ارتباط با طبیعت	۱۱/۰۲
وجود فضای سبز	۲۴	۹/۴۵		
نبودن زباله در محیط	۱۹	۷/۴۸	سلامت عمومی	۱۲/۲
وجود امکانات بهداشتی	۱۲	۴/۷۲		
ارتباط کودک با بزرگسالان	۱۲	۴/۷۲	تعاملات اجتماعی	۱۳/۳۹
ارتباط کودکان با یکدیگر	۲۲	۸/۶۶		
میزان روشنایی	۲۴	۹/۴۵	امنیت اجتماعی	۱۴/۹۶
نبودن عوامل محرک ترس	۱۴	۵/۵۱		

در شکل ۴ سهم توجه به زیرمقوله‌ها و در شکل ۵ سهم توجه به مقوله‌ها نشان داده شده است.

شکل ۴. سهم زیرمقوله‌ها در مصاحبه با والدین و کودکان

شکل ۵. سهم مقوله‌ها در مصاحبه با والدین و کودکان

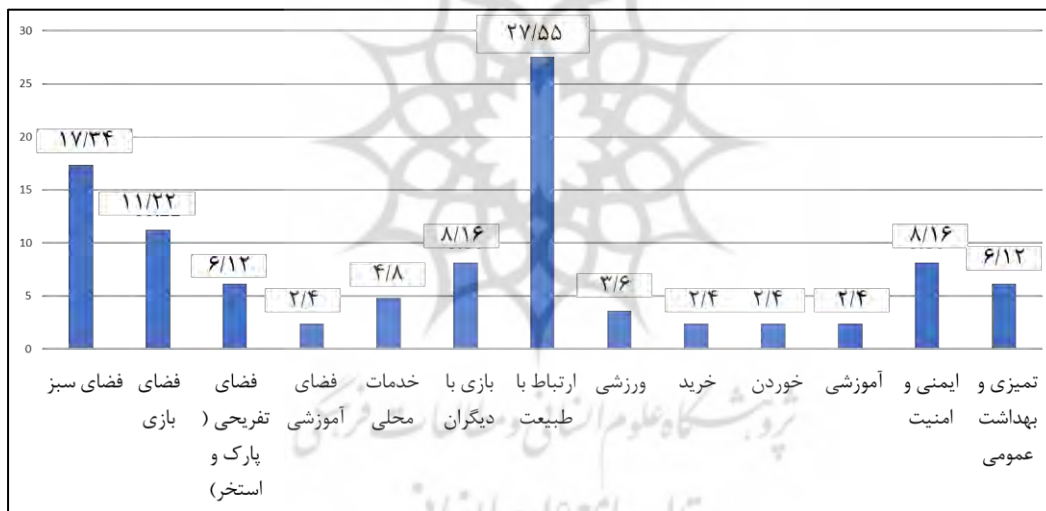
بر اساس تحلیل نقاشی‌ها ۱۴ زیرمقوله مورد علاقه و توجه کودکان حاصل شد. در میان زیرمقوله‌ها، به ترتیب ارتباط با طبیعت و فضای سبز، فضای بازی و فعالیت بازی با همسالان، ایمنی و امنیت، تمیزی و بهداشت عمومی و فضاهای تفریحی دارای بیشترین توجه و میزان علاقه در بین کودکان است. در حالی که فعالیت و فضاهای آموزشی، فعالیت خرید، ورزشی و خوردن مورد توجه و تاکید کمتری قرار گرفته است. کودکان با ترسیم فضای سبز، باغچه، گل، رودخانه، حیوانات و مناظر طبیعی علاقه خود به ارتباط با طبیعت و فضای سبز را نشان داده‌اند. مسیرهای ایمن، چراغ روشنایی، سطل زباله و هوای پاک نیز از دیگر کدهای استخراج شده از نقاشی کودکان است. مطابق جدول ۴ این ۱۴ زیرمقوله در قالب ۳ مقوله اماکن و فضاها، فعالیت های مورد علاقه کودکان و کیفیات محیطی دسته‌بندی شده است. در بین این سه مقوله داشتن فعالیت و امکان تحرک در محیط زندگی بیشتر مورد توجه کودکان بوده است.

جدول ۴

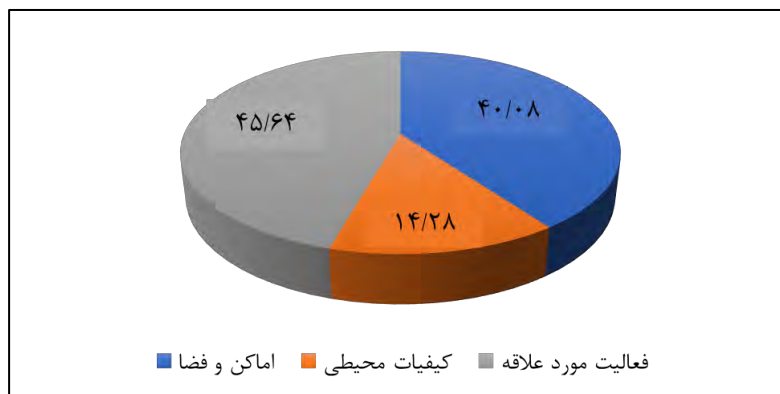
امتیاز نهایی مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها در نقاشی کودکان

مقوله	زیرمقوله	تعداد تکرار	درصد زیرمقوله	درصد مقوله
اماکن و فضاها	فضای سبز	۱۷	۱۷/۳۴	۴۰/۰۸
	فضای بازی	۱۱	۱۱/۲۲	
	فضای تفریحی (پارک و استخر)	۶	۶/۱۲	
	فضای آموزشی	۲	۲/۰۴	
	خدمات محلی	۴	۴/۰۸	
فعالیت داشتن	بازی با دیگران (بازی گروهی)	۸	۸/۱۶	۴۵/۶۴
	ارتباط با طبیعت	۲۷	۲۷/۵۵	
	ورزشی	۳	۳/۰۶	
	خرید	۲	۲/۰۴	
	خوردن	۲	۲/۰۴	
	آموزشی	۲	۲/۰۴	
	ایمنی و امنیت	۸	۸/۱۶	
کیفیت محیطی	تمییزی و بهداشت عمومی	۶	۶/۱۲	۱۴/۲۸

شکل ۶ و ۷ به ترتیب سهم علاقه کودکان به زیرمقوله‌ها و مقوله‌ها را نشان می‌دهد.

شکل ۶. سهم زیرمقوله‌ها در نقاشی کودکان

شکل ۷. سهم مقوله‌ها در نقاشی کودکان

در باب موضوع این نوشتار، پژوهش صورت گرفته توسط صادق صابری و دیگران (۱۳۹۵) با عنوان «طراحی فضای کنش اجتماعی کودکان در محوطه باز مجتمع‌های مسکونی با رویکرد خلاقیت و تعاملات اجتماعی» نشان‌دهنده مولفه‌های مشارکت، امنیت و تحرک‌کنندگی عناصر طبیعی جهت رشد خلاقیت و تعاملات اجتماعی کودکان است. در این پژوهش نیز امنیت اجتماعی و ارتباط با طبیعت جهت تحریک کاوشگری و یادگیری کودکان از مقوله‌های مورد تاکید کودکان است. پژوهش هاشم‌پور و دیگران (۱۳۹۸) تحت عنوان «شاخص‌های کالبدی اجتماع‌پذیری برای سالمندان در مجتمع‌های مسکونی» بیانگر تاثیر سه شاخص طبیعت، ایمنی و امنیت و جانمایی مبلمان مناسب جهت ایجاد فضاهای مکث در اجتماع‌پذیری محیط برای سالمندان است. در این راستا نتایج پژوهش حاضر نیز ارتباط با طبیعت و کیفیت محیطی از جمله ایمنی و امنیت را از مهم‌ترین مقوله‌های شهر دوستدار کودک با توجه به مطالعات اسنادی و میدانی مطرح می‌کند. پژوهش انجام‌شده توسط کربلایی حسینی غیثوند و سهیلی (۱۳۹۳) تحت عنوان «بررسی ویژگی‌های شهر دوست‌داشتنی از نگاه کودکان مطالعه موردی: منطقه دو شهرداری قزوین» فضای سبز، زمین‌های بازی، فضاهایی برای پخش فیلم و فضاهای تفریحی از جمله فضاهای ترسیم‌شده توسط کودکان است؛ که در این پژوهش نیز فضای سبز و زمین‌های بازی فضاهایی است که بیشترین فراوانی را در نقاشی کودکان داشته‌اند.

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالعات می‌توان مقوله‌های طراحی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی دوستدار کودک را در دو دسته ذهنی و عینی دسته بندی کرد. مقوله‌های ذهنی امنیت اجتماعی کودک، تعاملات اجتماعی کودک، ارتباط با طبیعت، سلامت عمومی، مشارکت کودک و احساس شادی و رضایت و مقوله‌های عینی فعالیت، فضا و کاربری و ایمنی کودک را در بر می‌گیرند. تحلیل محتوای مصاحبه‌ها نشان می‌دهد ایمنی (با امتیاز نهایی ۱۹/۶۹)، فضا و کاربری (با امتیاز نهایی ۱۶/۹۳)، امنیت اجتماعی (با امتیاز نهایی ۱۴/۹۶) از موضوعات مورد تکرار و تاکید ساکنین است. اما فعالیت از امتیاز پایینی (۱/۵۷) برخوردار و نیازمند برنامه‌ریزی هستند. کمبود کارکردهای مختلف و متناسب با نیاز کودکان منجر به تنوع فعالیتی پایین و همچنین کاهش میزان جذابیت و یادگیری کودکان شده است. عدم احترام به نظرات و حق اظهار نظر کودک نیز منجر به کاهش تکرار مقوله مشارکت اجتماعی (با امتیاز نهایی ۰/۷۹) شده است. با استفاده از مشارکت فراگیر کودکان و تحلیل محتوای نقاشی‌ها نیز می‌توان موضوعات مورد توجه و علاقه کودکان در فضای مسکونی را به صورت زیر اولویت بندی کرد: ارتباط با طبیعت و فضای سبز، وجود فضای بازی و امکان بازی با دیگران، ایمنی و امنیت، تمیزی و بهداشت عمومی، وجود فضاهای تفریحی، وجود خدمات محلی، آموزش و فعالیت خرید و خوردن.

با توجه به مقوله‌ها و زیرمقوله‌های استخراج شده از نقاشی کودکان و به منظور کاهش مسائل، کمبودها و نیازهای کودکان در نمونه موردی می‌توان راهکارها و اقدامات زیر را ارائه داد:

- توسعه فضاهای بازی سبز و یاد دهنده با استفاده از فضاهای بالقوه: فضای باز مابین بلوک‌های مسکونی از جمله فضاهای بالقوه در مجتمع‌های مسکونی است. ایجاد غرفه‌ها و فضایی با اسامی جذاب و جالب برای کودکان همانند بدان‌جا، بازی‌کده، باغ حیوانات، پارک‌های موضوعی و غیره در این فضا می‌تواند منجر به تنوع فعالیتی و ارتقا ارتباط کودکان با طبیعت شود.
- طراحی مسیرهای عبور و مرور کودکان: اتصال فضایی فضاهای سرگرم کننده و یاد دهنده با استفاده از کف‌پوش‌های بازی آور، بدنه‌های سبک و تحریک کننده، فضای سبز یا عبور روان آب (فضای سبز و باغچه‌ها را نیز می‌توان با این آب آبیاری کرد) می‌تواند ترغیب و تشویق کودکان برای عبور از این فضا به جای معابر ماشین رو را به دنبال داشته باشد. چرا که ارتباط با طبیعت از جمله فضای سبز و آب از مفاهیم مهم و پرتکرار در نقاشی کودکان است. این اقدام می‌تواند مسئله ایمنی پایین معابر برای کودکان به دلیل عدم جدایی معبر سواره و پیاده و پیوستگی مسیر پیاده‌رو را نیز حل کند.
- توسعه فعالیت‌های مشارکت محور بین بزرگسالان و کودکان: ارتباط کودک با بزرگسال از زیرمقوله‌های است؛ که کمتر مورد تکرار و تاکید قرار گرفته است. به همین منظور جهت ارتقا این تعاملات می‌توان از مشارکت کودکان در باغبانی، نظافت و گل‌کاری باغچه‌های مجتمع استفاده کرد. فراهم کردن زمینه بازی‌های مشترک بین کودکان و بزرگسالان همانند زمین فوتبال و تعیبه مبلمان‌های بازی آور (مثلا میزهای شطرنج که امکان نشستن در کنار یکدیگر و بازی سنین مختلف را فراهم می‌کند) از دیگر اقدامات موثر است. ایجاد المان‌ها و عناصر محرک حس کاوشگری و پرسش، قفسه‌های کتاب در نزدیکی محل‌های نشستن بزرگسالان نیز می‌تواند حضور کودک در این فضا و درخواست از بزرگسال جهت کتاب‌خواندن یا پاسخ به سوالاتش را به همراه داشته باشد.
- تامین خدمات پایه و مورد

نیاز کودکان: خدمات پایه و مورد نیاز کودکان از ضروریات در فضاهای باز مسکونی است. توجه به این خدمات همانند آب‌خوری و سرویس بهداشتی می‌تواند حضور طولانی و رضایت بخش و آسودگی خاطر کودکان و خانواده‌های آن‌ها را سبب شود. این پژوهش به بررسی و تحلیل میزان بهره‌مندی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی از رویکرد شهر دوستدار کودک، با توجه به ضرورت رشد سالم کودکان به عنوان سرمایه‌های بالقوه و تخمین سازمان ملل متحد مبنی بر سکونت حدود ۶۰ درصد از کودکان جهان در مناطق شهری در آینده‌ای نزدیک پرداخته است. در نهایت، نتایج این پژوهش می‌تواند در توسعه محیط مسکونی پایدار، سلامت و رضایت کودکان و والدین راه‌گشا باشد.

منابع

- آزموده، مریم. (۱۳۹۱). *معماری و طراحی برای کودکان*. تهران: نشر علم و دانش.
- بهروزفر، فریبرز و رازجویان، محمود. (۱۳۸۰). *مبانی طراحی فضاهای باز نواحی مسکونی در تناسب با شرایط جسمی و روانی*. تهران: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.
- خاک‌زند، مهدی و بقالیان، آلاله. (۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر بر ارتقا تعاملات اجتماعی در فضای باز و نیمه‌باز مجتمع‌های مسکونی (نمونه موردی: مجتمع مسکونی منطقه ۲۲). *انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران*، ۷(۱۱)، ۱۹-۲۸.
- دریسکل، دیوید. (۲۰۰۲). *ایجاد شهرهای بهتر با کودکان و جوانان: راهنمایی برای مشارکت و پژوهش مشارکتی*. ترجمه مهرنوش توکلی و نوید سعیدی رضوانی. تهران: انتشارات دیپایه.
- دفتر برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه شهری. (۱۳۹۶). *دستورالعمل ایجاد شهرهای دوستدار کودک*. تهران: سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
- صادق صابری، محمدجواد، قدرجانی، راضیه و حاجیان زیدی، مهرداد. (۱۳۹۵). طراحی فضای کنش اجتماعی کودکان در محوطه باز مجتمع‌های مسکونی با رویکرد خلاقیت و تعاملات اجتماعی. *مطالعات هنر و معماری*، ۱۳، ۱۳-۲۷.
- عینی فر، علیرضا. (۱۳۷۹). عوامل انسانی - محیطی مؤثر در طراحی مجتمع‌های مسکونی. *نشریه علمی-پژوهشی هنرهای زیبا*، ۸، ۱۰۹-۱۱۸.
- عینی فر، علیرضا و قاضی زاده، سیده ندا. (۱۳۸۹). گونه‌شناسی مجتمع‌های مسکونی تهران با معیار فضای باز. *نشریه آرمانشهر*، ۳(۵)، ۳۵-۴۶.
- کربلایی حسینی غیاثوند، ابوالفضل و سهیلی، جمال‌الدین. (۱۳۹۳). بررسی ویژگی‌های شهر دوست‌داشتنی از نگاه کودکان، مطالعه موردی: منطقه ۲ شهرداری قزوین. *مجله علمی-پژوهشی مطالعات شهری*، ۹، ۵۹-۶۸.
- کریمی آذری، امیررضا، حسینی، سید باقر، صالح صدق پور، بهرام و حسینی دهسیری، افضل السادات. (۱۳۹۵). اصول طراحی فضای مسکونی با رویکرد ارتقاء خلاقیت کودکان ۳-۷ ساله در ایران (نمونه موردی: شهر تهران - منطقه ۴). *مجله علمی-پژوهشی باغ نظر*، ۱۳(۴۱)، ۱۹-۳۴.
- کیانی، اکبر و اسماعیل‌زاده کواکی، علی. (۱۳۹۱). تحلیل و برنامه‌ریزی شهر دوستدار کودک از دیدگاه کودکان (مطالعه موردی: قوچان). *مجله علمی-پژوهشی باغ نظر*، ۹(۲۰)، ۵۱-۶۱.
- محمدزاده، رحمت. (۱۳۹۰). بررسی کیفیت عوامل فضایی و کالبدی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی شهر جدید سهند. *نشریه هنرهای زیبا*، ۳(۴۷)، ۲۹-۳۸.
- نوذری، شعله. (۱۳۸۳). *مبانی طراحی فضاهای باز محله‌ها مسکونی متناسب با شرایط جسمی و روانی سالمندان*. تهران: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.
- نوروزیان ملکی، سعید. (۱۳۹۲). *معیارهای طراحانه ارتقای سرزندگی محلات مسکونی (واحد همسایگی باشا و سرزنده)*. پایان نامه منتشر نشده دکترا. دانشگاه علم و صنعت ایران، دانشکده معماری و شهرسازی، گروه معماری.
- هاشم‌پور، پریسا، مدقالچی، لیلا و علمی، زهره. (۱۳۹۸). شاخص‌های کالبدی اجتماع‌پذیری برای سالمندان در مجتمع‌های مسکونی. *مجله علمی-پژوهشی مدیریت شهری*، ۱۸(۵۵)، ۶۵-۷۸.

Reference

- Azmoodeh, M. (2012). *Architecture and design for children*. Tehran: science and knowledge. (In Persian)
- Behrooz Far, F., & Razjooyan, M. (2001). *Basics of designing open spaces in residential areas in accordance with physical and mental conditions*. Tehran: Building and Housing Research Center. (In Persian)
- Brown, C., de Lannoy, A., McCracken, D., Gill, T., Grant, M., Wright, H., & Williams, S. (2019). Special issue: child-friendly cities. *Cities and Health*, 3(1-2), 1-7.
- Corsi, M. (2004). The child friendly cities initiative in Italy. *Environment and urbanization*, 14(2), 140-169.
- Danenberg, R., Doumpa, V., & Karssenbergh, H. (2018). *The city at eye level for kids*. Amsterdam: Stipo Publishing.

- Driskell, D. (2002). *Creating better cities with children and youth: a manual for participation* (M. Tavakoli & N. Saeedi Rezvani, Trans.). Tehran: Dibayeh Press. (In Persian)
- Einifar, A. (2000). Human-environmental factors affecting the design of residential complexes. *Journal of Fine Arts*, 8, 109-118. (In Persian)
- Einifar, A., & Ghazizadeh, S. N. (2010). Typology of Tehran residential complexes with open space criteria. *Journal of Armanshahr*, 3(5), 35-46. (In Persian)
- Gehl Institute. (2017). *Space to grow: 10 principles that support healthy, happy families in a playful, friendly city*.
- Gill, T. (2019). Designing cities for outdoor play. *Encyclopedia on early childhood development*. Online publication.
- Goldfeld, S., Villanueva, K., Tanton, R., Katz, I., Brinkman, S., Giles-Corti, B., & Woolcock, G. (2019). Creating community indicators for early childhood development: challenges and innovations from the kids in communities study. *Cities & health*, 3(1-2), 68-77.
- Hashempour, P., Madghalchi, L., & Elmi, Z. (2019). Physical characteristics of socialization for the elderly in residential complexes. *Journal of Urban Management*, 18(55), 65-78. (In Persian)
- Jansson, M., Sundevall, E., & Wales, M. (2016). The role of green spaces and their management in a child-friendly urban village. *Urban forestry and urban greening*, 18, 228-236.
- Kaboom. (2017). *the state of play*. Available from: [https:// kaboom.org](https://kaboom.org).
- Karbalaee Hosseini Ghasvand, A., & Soheili, J. (2014). A study of the characteristics of a city that is lovable from the children's point of view, a case study: District 2 of Qazvin Municipality. *Journal of Urban Studies*, 9, 59-68. (In Persian)
- Karimi Azari, A., Hosseini, S. B., Saleh Sadeghpour, B., & Hosseini Dehshiri, A. (2016). Principles of residential space design with the approach of promoting the creativity of 3-7-year-old children in Iran (Case study: Tehran - Region 4). *Bagh_e Nazar Journal*, 13(41), 19-34. (In Persian)
- Kemple, K. M., Oh, J., Kenney, E., & Smith-Bonahue, T. (2016). The power of outdoor play and play in natural environments. *Childhood education*, 92(6), 446-454.
- Khak Zand, M., & Baqalian, A. (2015). Investigating the factors affecting the promotion of social interactions in the open and semi-open space of residential complexes (case study: residential complex of District 22). *Iranian Scientific Association of Architecture and Urban Planning*, 7(11), 19-28. (In Persian)
- Kiani, A., & Esmailzadeh Kavaki, A. (2012). Planning Child-Friendly City (CFC) from children's perspective (Case study: Quchan). *Bagh_e Nazar Journal*, 9(20), 23_34. (In Persian)
- Krishnamurthy, S. (2019). Reclaiming spaces: child inclusive urban design. *Cities & Health*, 3(1-2), 86-98.
- Mohammadzadeh, R. (2011). Investigating the quality of spatial and physical factors of open spaces of residential complexes in Sahand New City. *Journal of Fine Arts*, 3(47), 29-38. (In Persian)
- Niekerk, F. (2012). The sustainable city is not often child-friendly. Dilemmas for child-friendly spatial planning. *Rooilijn*, 45(1), 44-51. (In Dutch)
- Nowruzian Maleki, S. (2013). *Design criteria for improving the vitality of residential areas (and the happy and lively location)*. (Unpublished doctoral dissertation). Iran University of Science and Technology. (In Persian)
- Nozari, Sh. (2004). *Basics of designing open spaces in residential neighborhoods appropriate to the physical and mental condition of the elderly*. Tehran: Building and Housing Research Center. (In Persian)
- Riggio, E. (2002). Child friendly cities, Good governance in the best interests of the child. *Journal of Environment & Urbanization*, 14(2), 45-58.
- Sadegh Saberi, M., Ghadrjani, R., & Hajian Zaidi, M. (2016). Designing a space for children's social action in the open area of residential complexes with a creative approach and social interactions. *Art and Architectural Studies*, 13, 13-27. (In Persian)
- Stoneham, A., & Aitken, J. (2008). *Statement of recognition of Penrith cities aboriginal and Torres Strait Islander cultural heritage*. Australia: Penrith City Council.
- UNICEF. (2018). *A guide to cities and Child Friendly local communities*.
- Urban Development Planning and Management Office. (2017). *Instructions for creating child-friendly cities*. Tehran: Organization of Municipalities and Villages of the country. (In Persian)
- Wright, H., Hargrave, J., Williams, S., & zu Dohna, F. (2017). *Cities alive: Designing for urban childhoods*. London: Arup.